

Válka a socialistický humanismus

Na první pohled by se mohlo zdát, že mezi válkou a humanismem existuje nepřeklenutelný antagonismus.

Co může být humánního, lidského ve válce, je-li považována za zločin proti lidstvu, za barbarský a bestiální způsob řešení sociálních rozporů. (Viz: Lenin, V. I.: Socialismus a válka. Spisy, sv. 21, Praha 1957, s. 301.)

V běžném vědomí lidí skutečně bývá válka považována za antihumánní nelidský, člověka nedůstojný sociální jev.

Tato odsouzení, adresovaná válce, mají zásadní nedostatek v tom, že válku hodnotí abstraktně, bez uplatnění třídního, konkrétně historického přístupu.

Názory, které upírají válce jakoukoli hodnotu, jakoukoli humánní funkci a úlohu, opomíjejí prostý fakt, jímž je dvojakost, protikladnost sociálních funkcí války v závislosti na jejím sociálně politickém charakteru.

Dříve než přistoupím k objasnění vzájemného vztahu války a sociálního humanismu, věnuji pozornost samotnému vymezení humanismu.

V současnosti mnoho nemarxistických filozoficko-etických směrů a politických hnutí si osvojuje právo nazývat se humanistickými. Navzájem si konkurují, vzájemně se obviňují z nedostatku humanismu, či dokonce z antihumanismu a svádějí na tomto poli nejednu rozhořčenou ideovou bitvu.

Humanitní idea získala v posledním desetiletí na zcela mimořádné aktuálnos-

ti. Stala se bez nadsázky světovým tématem teorie i praxe.

Humanismus ve své teoretické a praktické podobě hraje významnou ideově politickou úlohu, stává se předmětem ideologického zájmu a boje hlavních sil soudobých dějin, mezinárodního proletariátu a mezinárodní buržoazie.

Přisvojuje-li si dnes nejedno nekomunistické sociálně politické hnutí, nejen nemarxistický filozoficko-etický směr označení „humanistické“, můžeme ztěžší očekávat jednoznačnost a jednomyslnost obsahu pojmu humanismus.

Mezi kritéria, která umožňují odlišení, zda ten či onen myšlenkový systém a politické hnutí můžeme kvalifikovat jako humanistické či antihumanistické, obvykle zahrnujeme zjištění, zda je v nich historicky a sociálně ekonomicky determinovaný člověk považován za nejvyšší hodnotu, za bytost, která je schopna vlastním úsilím, v rámci určitých sociálních kolektivů přetvářet, zlidšťovat, humanizovat společenské podmínky vlastní existence, zda je v nich člověk uznáván za tvůrce materiálních a duchovních hodnot i tvůrce sebe sama, zda je chápán jako určující subjekt dějinného vývoje, jehož cílem je nastolení takových společenských podmínek, které umožní nepetržitý, všestranný rozvoj každého individua.

Všechny předmarxistické a soudobé nemarxistické humanistické koncepce nesou pečeť své doby, historických a třídních omezení, v rozhodující míře objektivně podmíněných.

V průběhu lidských dějin se od epochy k epoše, od jedné společensko-ekonomické formace ke druhé, od národa k národu, od jedné sociální třídy k jiné třídě, kvalitativně změnil obsah i charakter humanismu jak v jeho ideově teoretickém odrazu, tak zejména v jeho praktickém uskutečňování.

Každá dějinná epocha a v jejím rámci společně s ní i třídní zájmy nejen podněcovaly, ale i limitovaly obsah a charakter humanizačního emancipačního úsilí, příznačného pro jednotlivé historické typy humanismu a jejich sociální nositele.

Odišlost v pojetí humanismu, jeho podstaty, obsahu a projevů má svůj objektivní základ v soudobém sociálním antagonismu jak v národním, tak v celosvětovém měřítku. S ním jsou spjaty zcela konkrétní ideová i praktikopolitická hnutí a zápasy třídních sil současné epochy vývoje lidské společnosti.

V třídní společnosti musí být humanismus provražděn třídním. Na druhé straně v každé formě dějinného humanismu nalezneme rysy, stránky a prvky všelidské. Všelidský humanismus je možný a je cílem komunistického hnutí.

Humanismus jako výraz obecných, podstatných potřeb a zájmů progresivních sociálních tříd a skupin představuje teoretický životní názor jednotlivých společenských vrstev a v jistém smyslu se stává nedílnou součástí a osou jejich světového názoru.

Ideově teoretický obsah marxistického humanismu zahrnuje dnes velmi rozsáhlou problematiku, která se vztahuje k přírodním a sociálním podmínkám existence člověka a společnosti. Našli bychom mezi nimi otázky společenské podstaty člověka, jeho determinovanosti přírodními a sociálními podmínkami, zkoumání dějnotvorné úlohy lidské práce, vzájemného působení mezi přírodou a společností, problematiku materiálních podmínek života společnosti, ekonomických a politických vztahů a jejich revolučních proměn. Do tohoto kruhu problémů nutně patří i otázky třídní a lidské emancipace, problematika svobody, smyslu a úlohy lidského poznání, otázky všestranného rozvoje osobnosti, zkoumání perspektiv, budoucnosti lidstva, problematika třídního boje, revolucí, válek, míru atd. Marxismus-leninismus jako dialektická jednotná filozofických, ekonomických a sociálně politických teorií komunistického hnutí se dotýká různých aspektů obsahu marxistického humanismu. Jinými slovy, marxismus-leninismus jako celek představuje ideově teoretický obsah marxistického

humanismu. Komunistické hnutí potom představuje sociální sílu, která převetluje marxistický humanistický program v realitu socialistických a komunistických proměn společenského života.

Zrozením komunistického hnutí — z počátku v ideologii, v zápětí pak i v revolučně praktické podobě — dochází k tomu, že buržoazie postupně pohřbívá svou vlastní humanistickou tradici, vytvořené hodnoty, a pokouší se vzít s sebou do hrobu vše, co bylo v minulosti pokrokového vytvořeno. Vzdává se svých kdysi proklamovaných humanistických ideálů, zatímco dělnické hnutí brání hodnoty minulosti, hájí tradici a kontinuitu evropského humanismu, hájí pokrokové tradice měšťanstva, období vzestupu, proti měšťanstvu, doby úpadku a sociálního konzervatismu.

Komunistické hnutí, které přihlíží k pozitivnímu odkazu renesančního humanismu a očištuje jej od buržoazních nánosů i omezení, se tak stává zákonitým dědicem a obráncem hodnot humanistické kultury — kultury, dnes již zdaleka ne pouze evropské. Hájí je, rozvíjí, vrací jim životnost a pravý smysl, pokračuje v díle započatém před staletími.

Buržoazní abstraktní humanisté nemožnou pochopit, že imperialistické stadium kapitalismu postavilo před celé lidstvo neodvratnou alternativu: má-li se uchovat a pokračovat v rozvíjení humanistického odkazu minulosti, musí být prostřednictvím proletářské revoluce skoncováno s kapitalistickým systémem.

Na rozdíl od všech v minulosti vládnoucích vykořisťovatelských tříd proletariát neskrývá, ale otevřeně prohlašuje, že humanistických komunistických cílů — vybudování komunismu — nelze dosáhnout bez takových autoritativních prostředků, jakými jsou třídní boj, sociální revoluce a diktatura proletariátu. „Komunisté“ — píše Marx a Engels v Manifestu komunistické strany — „pokládají za nedůstojné, aby tajili své názory a úmysly. Prohlašují otevřeně, jejich cílů může být dosaženo jen násilným svržením celého dosavadního společenského řádu. (Marx, K. - Engels, B.: Manifest komunistické strany, Praha 1949, s. 61.)

Otevřené přihlášení se marxistů k třídnímu boji, sociální revoluci a proletářské diktatuře slouží abstraktním humanistům jako záminka k obvinění, že v úsilí o realizaci svého programu je komunistům dobrý každý nekalý prostředek, že se řídí jezuitskou zásadou „účel světi prostředky“, proti níž se svého času sám Marx ohradil slovy, že „účel, který potřebuje nekalé prostředky, není svatý“.

Marxisté vycházejí ze stanoviska, že správné zásady, prosazované neadekvátními metodami, se zvrací ve svůj protiklad. V tomto smyslu nemůže k šíření pravdy sloužit lež a demagogie, humánní zásady nelze prosazovat ukřutenstvím, štěstí nelze přinášet za cenu masového neštěstí. Vycházíme z toho, že humanistické cíle komunistického hnutí spoluurčují pro určitou historickou situaci i nejhumánnější prostředky jejich postupné realizace.

Domnívat se však, že ze společnosti, založené na systému vykořisťování člověka člověkem se lze vymanit bez použití určité míry sociálního donucení, včetně jeho mezní podoby — sociálního násilí — znamená, mírně řečeno, podlehnout politické naivitě či nevědomosti, znamená zavírat oči či neochotu pochopit nejen současnou sociální realitu, ale nebrat v úvahu ani historické zkušenosti třídních zápasů předsocialistických dějinných epoch.

„Komunismus — alespoň dnes — již boj neotevřel, ale vede bitvu rozhodující, bytostnou, jak to moderně a aktuálně vyjadřuje Internacionala — vede bitvu poslední.“

Je to boj o ovládnutí světa, kde politické ovládnutí je jen vstupní etapou v totálním díle polidštění reality společenské i přírodní.“ (Kuczyńska, A. - Kuczyński, J.: Humanismus, Praha 1972, s. 91.)

Navzdory dostatečně známým myšlenkám o vzájemném vztahu mezi humanismem a revolučním sociálním násilím, myšlenkám, které patří do základní abecedy marxismu, stáváme se u abstraktně humanisticky orientovaných antikomunistů svědky svérázné interpretace pojetí humanismu a války i jejich vzájemného vztahu.

Řešením vztahu mezi humanismem a válkou se tak dostává k jednomu beze sporu společensky závažnému sociálnímu jevu, jímž je válka, sociální násilí.

Jak jsem již uvedl, vystupovalo násilí v učení zakladatelů marxismu-leninismu vždy jako sociální jev, který provázal třídně antagonistickou společnost, jako jev, který souvisel s revolučními společenskými převraty vykořisťovatelských společností, jako jeden z faktorů, který napomáhal prosazení společenského pokroku. Marxova slova o násilí jako „porodní bábe“, která pomáhá zkrátit porodní bolesti při zrodu nové společnosti, právě tak jako přirovnání sociálních revolucí k „lokomotivám dějin“ jsou dostatečně známá.

Pozornosti zakladatelů vědeckého komunismu však nemohlo ujít, že sociální násilí, uplatňované a používané reakční-

mi třídami, plnilo funkci opačnou, kontra-revoluční, sociálně regresivní.

Engels na základě zobecnění zkušeností dosavadních sociálních revolucí říká na adresu socialistů - reformistů: „Vyděli tito lidé někdy nějakou revoluci? Je přece nesporné, že revoluce je nejautoritativnější věc, jaká jen existuje. Revoluce je akt, při kterém část obyvatelstva vnučuje svou vůli druhé části obyvatelstva puškami, bodáky, děly, to jest prostředky neobyčejně autoritativními...“ (Marx, K. - Engels, B.: O autoritě. Vybrané spisy, sv. 1, Praha 1954, s. 663.)

Rovněž Lenin viděl zhroutení nadějí, které po tisíciletí velcí myslitelé v historii, humanisticky smýšlející filozofové a etikové, nejruznější sociální reformátoři vkládali do svých traktátů, výzev a zapřísahání, od nichž si slibovali odstranění násilí a válek ze života třídně antagonistické společnosti.

Pravý opak se stal skutečností. Vývoj předsocialistických sociálně ekonomických formací nejenže neodstranil a neomezil různé projevy válečného násilí, ale naopak je v mnoha směrech po krajině mez rozvinul a široce uplatnil.

Duchovní zprostředkování mezi lidmi v třídně antagonistických společnostech se ukázalo jako bezmocné při řešení sociálních antagonismů. Dominující postavení v nich stále ještě zaujímá zprostředkování fyzické — sociálního násilí.

Podstata tohoto procesu nespočívá v tom, co tvrdí antikomunistická propaganda, která spatřuje rozhodující příčinu používání válečného násilí v jakési nevyzpytatelné „vůli k moci“. Není to „vůle k moci“, která oživuje používání války jako nástroje fyzického zprostředkování mezi třídně antagonistickými subjekty, ale prvořadě antagonistické společenské poměry, které dnes zdaleka neposkytují vždy možnosti násilného řešení sociálního antagonismu. Morální odsudky a rozhořčení abstraktních humanistů na tom mohou přamálo změnit.

V současném třídně rozděleném světě nemůžeme při řešení sociálních antagonismů spoléhat jen na morálku a mravní apely, byť by byly sebeupřímnější míněny.

Marxisté odsuzují morální utopismus, za jehož asistence a spoluúčasti byly a jsou často v dějinách otvírány dveře bezuzdnému amoralismu vládnoucích vykořisťovatelských tříd.

Uznáváme sice právo morálky hodnotit politiku z hlediska přiměřenosti rozsahu a stupně ostrosti použitého ozbrojeného násilí, stejně tak jako z hlediska zamezení zbytečným obětím, útrapám a jiným negativním průvodním důsledkům,

kteří sebou použití války nevyhnutelně přináší. Současně však žádáme o pochopení zdánlivě paradoxního jevu, že totiž k odstranění války ze života společnosti, v určité konkrétní historické fázi jejího vývoje, není jiné cesty než revolučního třídního boje, revolučního sociálního do-nucení, jehož je válka krajní formou.

Abstraktní humanisté, kteří se snaží dokazovat, že mezi válkou a humanis-mem existuje nepřeklenutelný antagonis-tický rozpor, zastírají nejen podstatné rozdíly mezi sociálně nespravedlivou a so-ciálně spravedlivou válkou, ale i podstat-né rozdíly mezi sociálně spravedlivým a sociálně nespravedlivým mírem jako pro-duktem, pokračováním i prostředkem po-litiky určité třídy.

Za určitých historických podmínek mohou imperialistické státy pomocí pro-středků „nekrvavé politiky“ usilovat jak o upevňování a stabilizaci reakčních so-ciálních poměrů, tak i o porobování ji-ných národů a nastolování své světo-vlády.

Bylo by velkým nedorozuměním a pro-jevem politické naivity domnívat se, že pokojné, mírové, neozbrojené formy tří-dního boje jsou vždy a za všech okolností „humánnější“, popřípadě že jen ony jsou vždy slučitelné se skutečným humanis-mem.

Za určitých okolností mohou být „hor-livými stoupenci“ neozbrojených forem boje i militaristické kruhy, zejména teh-dy, když předcházejícím vítězným váleč-ným násilím dosáhly předsevzatých po-litických cílů a jde jim o upevnění doby-tých pozic, nebo v situacích, kdy změna v poměru sil mezi nimi a jejich protiv-níky se pro militaristy stává natolik ne-příznivou a závažnou, že začíná ohrožo-vat jejich třídní panství.

V obou případech je orientace na ne-násilné prostředky politického zápasu po-kračováním téže imperialistické politiky, která jen adekvátním způsobem reaguje na změněnou situaci záměnou válečných prostředků politiky za prostředky méně autoritativní, nenásilné.

Násilné i pokojné formy třídního boje přecházejí navzájem jedna v druhou, při-čemž se jejich třídní podstata nemění.

V žádném případě nemůžeme opomíjet ani skutečnost, že přenášení třídního bo-je z prostředků přímého ozbrojeného ná-silí na nástroje ekonomického a ideovéh-o působení, které je v kterýkoli oka-mžik dnes připraveno podpořit jaderný po-tenciál, nečiní politiku imperialistických států méně reakční a méně nebezpečnou.

Proto i když existuje podstatný rozdíl mezi imperialistickou válkou a imperia-

listickými nenásilnými, mírovými pro-středky politiky, musí komunistické hnu-tí — nemá-li se zpronevřit svým cílům — vést boj s oběma uvedenými jevy jako produkty a nástroji imperialistické po-litiky. Zprostředkovat poznání třídní moti-vace, skryté za tímto „mírovým“ posto-jem, je neúčinnějším prostředkem, pre-vence netřídního, abstraktně humanistic-kého hodnocení „mírové“ politiky impe-rialistických kruhů.

Leninova slova: „Touž politiku, kterou určitý stát, určitá třída v tomto státě ved-la dlouho před válkou, provádí tato třída nezbytně a neodvratně i za války, při-čemž mění jen formu činnosti,“ platí ana-logicky i pro mírovou politiku. (Viz Le-nin, V. I.: Válka a revoluce, Spisy, sv. 24, Praha 1956, s. 398.)

Vykořisťované revoluční třídy objek-tivně vzato nemohou mít zájem na „třídním míru“ se svými vykořisťovateli, neboť takový třídní mír jen zvečňuje so-ciální útlak, napomáhá udržení reakčních sociálních poměrů a znemožňuje třídní emancipaci ujařmených tříd.

Proto za určitých podmínek nezbyvá vykořisťovaným třídám, než aby použitím revolučního násilí proti utiskovatelům zničily „třídní mír“. V tomto případě se spravedlivá válka revolučních tříd stává objektivně nositelem a prostředkem rea-lizace pozitivních společenských hodnot a cílů.

Upřít např. pozitivní politickou hodno-totvornou funkci revoluční občanské, pro-tiimperialistické, národně osvobozené válce, či válce, která plní funkci vojens-ké sebeobrany a zástity socialistického zřízení, by za určité situace — násilného odporu vykořisťovatelů — ve svých dů-sledcích neodvratně vedlo buď ke smě-ření se s třídním a národnostním útla-kem a k rezignaci na sociální emancipa-ci, popřípadě k restaurování a znovu na-vrácení se do společenských poměrů, předtím proletářskou revolucí negova-ných.

„Socialistické státy se stavěly a staví proti této politice, která je v rozporu s objektivními potřebami historického vý-voje lidstva. Potvrzují svoji solidaritu s bojem národů proti imperialismu, kolo-nialismu a neokolonialismu, proti jakým-koli formám nadvlády a útlaaku. Poskyto-valy a budou nadále poskytovat podporu silám bojujícím za národní osvobození, ná-rodům osvobozených zemí, které v těž-kém boji hájí svoji nezávislost a svobodu, včetně svého práva svobodně si zvolit cestu společenského rozvoje, zabezpečit územní celistvost svých zemí, jejich ne-závislost a svrchovanost. Socialistické ze-

mě opětovně zdůrazňují své pevné odhodlání i nadále rozvíjet mnohostrannou spolupráci a soudružskou součinnost s mladými, socialisticky orientovanými státy.“ (Deklarace členských států Varšavské smlouvy. Rudé právo, 24. 11. 1978, s. 2.)

Marxisté nesdílejí argumenty abstraktních humanistů a pacifistů, podle nichž třídně nespravedlivé sociální poměry jsou stokrát lepší, než politicky a mravně sebespravedlivější válka, podle nichž válečné násilí nemůže být ospravedlněno žádnými důvody.

Nesdílíme názor na každou válku jako jednoznačný výraz ztělesněného zla, barbarství a zločinu proti lidstvu a jeho svobodě, právě tak jako ani názor na každý mír jako ztělesnění výlučně pozitivní společenské hodnoty, neboť nespravedlivý mír může vést k ohrožení a ztrátě nejedné pozitivní hodnoty.

Závažným momentem, který problematizuje jednoznačné pozitivní hodnocení záporného postoje lidí k válce a vysoké

ocenění nenásilných politických aktů, je rozpor mezi subjektivním hodnocením a postojem k válce a míru jejich objektivními sociálními funkcemi, které si zatím válka a mír udržují při řešení neutuchajících konfliktů a antagonismů současného třídně rozděleného světa.

Diskvalifikace války, jako prostředku revolučního politického boje a favorizace nenásilných, mírových prostředků třídního boje, jako rozhodujících a bezmála jediných nástrojů realizace pozitivních politických cílů a programů, nebere v úvahu celou množinu souvislostí, předpokladů a podmínek, které ve svém souhrnu zakotvují problematiku války a míru do konkrétně historické sociální reality.

V pozadí těchto přístupů a hodnocení je prohřešek proti jednomu z významných marxisticko-leninských metodologických přístupů, jímž je konkrétně historický přístup.

(Pokračování v příštím čísle)